

การจัดการสุขภาวะชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น
องค์การบริหารส่วนตำบลชัยสมบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

ชยภรณ์ บุญเรืองศักดิ์^{1,*} และ สุทธิพงษ์ เอี่ยมอ่อง²

1 สาขาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ 60000

²องค์การบริหารส่วนตำบลชัยสมบุญ อำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ 67130

*ผู้เขียนหลัก อีเมลล์: dchayaporn@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ค้นหารูปแบบการ
จัดการสุขภาวะชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับ
ชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษาพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบล
ชัยสมบูรณ์ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดเพชรบูรณ์ มีวัตถุประสงค์
เพื่อศึกษาฐานคิดในการจัดการสุขภาวะชุมชน วิเคราะห์ทวน
ทางสังคมที่แสดงสถานะของตำบลและศักยภาพของชุมชน
และวิเคราะห์รูปแบบการจัดการสุขภาวะชุมชน เพื่อเสริม
สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น เก็บรวบรวมข้อมูล
ด้วยกระบวนการวิจัยชุมชนเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบเร่งด่วน
ใช้แบบสัมภาษณ์มีโครงสร้างร่วมกับการสังเกตแบบมี
ส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มย่อยจาก

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ บุคคล สถาบัน กลุ่มที่เป็นแกนกลาง และกลุ่มผู้สนใจ ผลวิจัยพบว่า ตำบลซบสมบุรณ์ มีฐานคิดการขับเคลื่อนงาน 3 ฐาน คือ (1) บริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมภายใต้การพัฒนาแบบองค์รวม (2) มุ่งเน้นการพัฒนาบนฐานความยุติธรรม และ (3) ลงพื้นที่เพื่อเข้าถึงความต้องการของชุมชน บูรณาการงานโดยอาศัย 4 องค์กรหลัก ได้แก่ ท้องถิ่น ท้องที่ ภาครัฐ และประชาชนเป็นกลไกขับเคลื่อนงาน ทูทางสังคมที่แสดงสถานะและศักยภาพของชุมชน ดังนี้ (1) ทูบุคคล ที่เป็นคนดี คนเก่ง คนสำคัญ (2) ทูแหล่งเรียนรู้ องค์กรชุมชน (3) ทูหน่วยงาน ภาคิเครือข่าย (4) ทูแหล่งประโยชน์ และ (5) หมู่บ้านจัดการตนเอง รูปแบบการจัดการสุขภาพชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น เกิดจากการนำใช้ข้อมูลตำบลมาต่อยอด จำแนกได้ 2 ส่วน คือ (1) นำใช้ทุนและศักยภาพในการสร้างเสริมสุขภาพเฉพาะประเด็น โดยบูรณาการการลดปัจจัยเสี่ยงและปัจจัยส่งเสริมทางสุขภาพ และสร้างการมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการตนเองของชุมชน และ (2) บูรณาการงานและกิจกรรมกับภารกิจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อพัฒนาแนวทางจัดการปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของประชาชน ทั้งด้านการเมือง การปกครอง สังคม เศรษฐกิจ สภาวะแวดล้อม และสุขภาพ

คำสำคัญ: จังหวัดเพชรบูรณ์ ตำบลซับสมบูนธ์ การจัดการ
สภาวะชุมชน ทนทางสังคม ชุมชนเข้มแข็ง

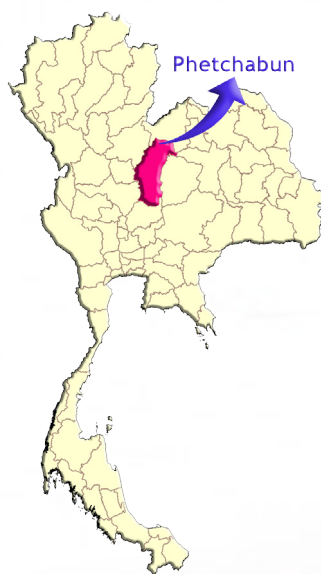
Community Health Management to Strengthen the Community in the Area of Subsomboon Sub-District Administrative Organization, Phetchabun Province

Chayaporn Boonruangsak^{1,*} and Sutthipong Iem-Ong²

¹*Faculty of Science and Technology, Nakhon Sawan Rajabhat University, Muang District, Nakhon Sawan Province, Thailand 60000*

²*Subsomboon Sub-district Administrative Organization, Wichian Buri District, Phetchabun Province, Thailand 67130*

*Corresponding author's E-mail: dchayaporn@gmail.com

Abstract

This qualitative research focuses on the model of community health management to strengthen the community in the area of Subsomboon Sub-district Administrative Organization, Wichian Buri district, Phetchabun province. This work aims to examine the concept of community health management, to analyze the social capital indicating the conditions and potentials of the community, and to study the model of community health management to strengthen the community. Relevant data were collected using interview,

participatory observation, and focus group discussion methods. This research discovered that there were 3 conceptual bases related to community health management Subsomboon sub-district, including (1) participatory management under inclusive development, (2) justice-based development, and (3) in-depth survey assessment for community needs. The main community activities were supported by 4 sectors, including the local community, regional administration, government, and people. Social capital and community potentials were seen in (1) intelligent and moral local people, (2) learning resources, (3) strong organizations, (4) beneficial resources, and (5) self-managing villages. Furthermore, the model of community health management can be advanced in 2 aspects, including (1) the encouragement of particular health promotions and risk reductions through participatory process in the community, and (2) the integration between the activities of health promotion and those of the local administrative organization related to the social, political, economic, and environmental development.

Keywords: Phetchabun province, Subsomboon sub-district, Community health management, Social capital, Healthy community

บทนำ

“คนไทยมีสุขภาพะยังยืน” หมายถึง คนไทยมีสุขภาพดีครบในสี่มิติ ได้แก่ กาย จิต สังคม และปัญญา ตามนิยาม “สุขภาพ” ขององค์การอนามัยโลก ทั้งนี้ สุขภาพะยังยืนขึ้นอยู่กับวิถีชีวิตอันดำรงอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่เรียกรวมว่า “ระบบสุขภาพ” โดยระบบสุขภาพที่มีคุณลักษณะเหมาะสมย่อมเป็นหลักประกันความยั่งยืนซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ที่กำหนดวิสัยทัศน์ของสังคมไทยให้เป็น “สังคมอยู่เย็นเป็นสุข” มุ่งไปสู่ “ระบบสุขภาพพอเพียง” ของคนไทย อันประกอบด้วย การมีสุขภาพที่ดี การเข้าถึงบริการสุขภาพที่ดี การอาศัยอยู่ในสังคมที่ดี และการมีชีวิตที่สุขแบบพอเพียง (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2558)

จากแนวคิดและทิศทางการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ที่เน้น “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” โดยยึดหลักการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ และขับเคลื่อนการเจริญเติบโตบนฐานการใช้ภูมิปัญญาและนวัตกรรม ซึ่งต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9-11 ที่มุ่งเน้นการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ โดยถือได้ว่าเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยึดคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา ซึ่งมีวิธีการพัฒนาอยู่บนพื้นฐานของ “คุณภาพเชิงพลวัต” ที่เชื่อมโยงทุกมิติอย่างบูรณาการ ทั้งมิติด้านคน สังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง รวมทั้งความสมดุลระหว่างมิติทางวัตถุกับจิตใจของคน การสร้างดุลยภาพระหว่างการพัฒนาภายใน คือ “ความเข้มแข็งในการพึ่งตนเองบนรากฐานของสังคม และความสมดุลในประโยชน์ของทุกภาคส่วน รวมถึงเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรม” กับการพัฒนาภายนอก คือ “ความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ และสร้างพันธมิตรในการพัฒนา” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560)

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มีการกำหนดเงื่อนไขส่งเสริมการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ในการพัฒนาชุมชนเพื่อนำไปสู่ “การสร้างเสริมความอยู่ดีมีสุข” หลายด้าน อาทิ สิทธิชุมชน การดูแลกลุ่มผู้ด้อยโอกาส การเมืองภาคพลเมือง เป็นต้น ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนส่งผลต่อการกำหนดระบบของชุมชนในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก โดยท้องถิ่นจะต้องทำความเข้าใจและออกแบบระบบการทำงานให้สามารถตอบสนองต่อเจตนารมณ์ทางกฎหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรในเขตพื้นที่ ดังนั้น การสร้างเสริมและจัดการสุขภาพะชุมชน

จึงมีความจำเป็นยิ่งที่จะวิวัฒน์ไปตามเงื่อนไข ไปสู่ระบบที่ประชาชนมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี และกำหนดการพัฒนาได้ด้วยตนเอง (ประเวศ วะสี, 2550)

การขับเคลื่อนงานพัฒนาและสร้างเสริมสุขภาพะชุมชนให้บรรลุเป้าหมายนั้น จำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากภาคีที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย ทั้งองค์กรภาครัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา รวมทั้งชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (2558) ได้เสนอยุทธศาสตร์ “ไตรพลัง” ในการขับเคลื่อนกิจกรรมด้านสุขภาพว่า มีองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ (1) พลังปัญญา (2) พลังนโยบาย และ (3) พลังสังคม ที่ชุมชนควรมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นแกนกลางของกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพ รวมทั้งวิธีการประเมินการทำงานสร้างเสริมสุขภาพด้วย โดยภาครัฐและท้องถิ่นมีบทบาทเพียงสนับสนุนแนวทางและเพิ่มพลังให้กับประชาชน ในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การสร้างเสริมสุขภาพ ป้องกันโรค และสร้างภูมิคุ้มกันของประชาชนด้วยตนเอง

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วอันเนื่องมาจากการปฏิรูประบบต่างๆ ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาในระดับชุมชนมากมาย อาทิ การปกครองส่วนท้องถิ่นที่ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้มีภารกิจหลักในการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนในพื้นที่ การบริการสุขภาพชุมชนที่เสริมศักยภาพให้สถานีนานามัยหรือโรงพยาบาลเป็นหน่วยบริการสุขภาพระดับปฐมภูมิ รับผิดชอบการบริการด้านสุขภาพและขยายออกไปครอบคลุมการพัฒนาชุมชนบางส่วนที่เปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนให้เป็นเงื่อนไขสำคัญในการกำหนดนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพะ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนส่งสัญญาณให้องค์กรท้องถิ่นและหน่วยงานที่ต้องการร่วมกันพัฒนาสุขภาพะชุมชน ต้องปรับวิธีการทำงานให้สามารถใช้ระบบเหล่านี้มาร่วมผลักดันอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2558)

องค์การบริหารส่วนตำบลลี้สมบูรณ์ ตั้งอยู่ หมู่ที่ 9 ตำบลลี้สมบูรณ์ อำเภอลี้บุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ ในปี พ.ศ. 2537 มีฐานะเป็นสภาตำบลลี้สมบูรณ์ และเมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2539 ได้มีพระราชกฤษฎีกา ยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลลี้สมบูรณ์ ตามพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะสภาตำบลเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 113 ตอนที่ 9 ลงวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2539) มีโครงสร้างการบริหารงานแบ่งการบริหารเป็น 5 ส่วน ได้แก่ สำนักปลัด กองคลัง กองช่าง กองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม และกองสวัสดิการ บริหารจัดการงานบนฐานของการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ หน่วยงานต่างๆ ภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วน โดยนำใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งในระดับองค์กร ระดับชุมชน และระดับครัวเรือน โดยสอดคล้อง

การเรียนรู้การจัดการองค์กรแห่งความสุข ผ่านศูนย์การเรียนรู้ต่างๆ ในชุมชน เช่น ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจชุมชนและเกษตรปลอดภัย กิจกรรมการพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรมองค์กรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น (องค์การบริหารส่วนตำบลชัยสมบูรณ, 2558)

ด้วยลักษณะเด่นของผู้นำชุมชนที่ประสานความร่วมมือเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกพื้นที่เข้ามาสนับสนุนการขับเคลื่อนงาน ส่งผลให้องค์การบริหารส่วนตำบลชัยสมบูรณ มีกระบวนการพัฒนาตำบลที่สอดคล้องกับวิถีของชุมชน และมีองค์กร หน่วยงาน และบุคคลภายนอกเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรมของตำบลชัยสมบูรณอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 เป็นต้นมา อีกทั้งตำบลชัยสมบูรณมีการทำงานร่วมกับองค์กรในพื้นที่ 4 ภาคส่วนหลัก ได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ท้องที่ (กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน) องค์กรภาคประชาชน (แกนนำกลุ่ม, แหล่งเรียนรู้) รวมถึงหน่วยงานภาครัฐทั้งภายในตำบลและภายนอกตำบล (ชมการณ์ บุญเรืองศักดิ์ และคณะ, 2558ก)

จากข้อมูลเบื้องต้นและกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยและองค์การบริหารส่วนตำบลชัยสมบูรณ จึงเห็นความสำคัญและร่วมกันศึกษาวิจัยเพื่อถอดบทเรียนการดำเนินงานเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เพื่อชี้ให้เห็นถึงทุนทางสังคมที่แสดงสถานะของตำบล (Healthy community profile) และศักยภาพของชุมชน (Community potentials) ในการจัดการสุขภาวะชุมชน รวมถึงการจัดการและนำใช้ข้อมูลอย่างเป็นระบบ โดยสามารถนำใช้ข้อมูลเพื่อต่อยอดการบริหารจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการสร้างเสริมสุขภาวะชุมชนด้วยชุมชน อีกทั้งยังสามารถนำข้อมูลไปใช้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ จนเกิดเป็นแผนงานโครงการ แผนพัฒนาตำบล รวมถึงนำไปสู่การวางแผนเพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณประจำปีในระยะยาวได้อย่างมีประสิทธิภาพ และที่สำคัญองค์การบริหารส่วนตำบลชัยสมบูรณสามารถสะท้อนผลของการนำใช้ข้อมูลทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนที่มีอย่างจำกัด ให้เกิดเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ทางวิชาการในการจัดการสุขภาวะชุมชนโดยชุมชนท้องถิ่น และเป็นรูปแบบให้พื้นที่อื่นๆ นำไปปรับใช้ในการวางแผนจัดการสุขภาวะชุมชนด้วยตนเองต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาฐานคิดในการจัดการสุขภาวะชุมชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลชัยสมบูรณ อำเภอลือชัยบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์
- 2) เพื่อวิเคราะห์ทุนทางสังคมที่แสดงสถานะของตำบล และ

ศักยภาพของชุมชนในการจัดการสุขภาวะชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบลชัยสมบูรณ อำเภอลือชัยบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์

3) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการจัดการสุขภาวะชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบลชัยสมบูรณ อำเภอลือชัยบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่มุ่งบรรยายลักษณะเงื่อนไขและสภาพเหตุการณ์ที่เป็นจริงในปัจจุบันของการจัดการสุขภาวะชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษาพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลชัยสมบูรณ อำเภอลือชัยบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ พื้นที่วิจัย คือ หมู่ที่ 1-10 ตำบลชัยสมบูรณ อำเภอลือชัยบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ ระหว่างเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2558 – กรกฎาคม พ.ศ. 2560 โดยมีขั้นตอน ดังนี้

1) การศึกษาเอกสาร ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด 4 เรื่องหลัก คือ การสร้างเสริมสุขภาวะชุมชน การศึกษาและถอดบทเรียนชุมชน การวิเคราะห์และนำใช้ข้อมูลตำบล และโครงสร้างและศักยภาพตำบลเพื่อการสร้างเสริมสุขภาวะชุมชน

2) การศึกษาภาคสนาม มีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมข้อมูลให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ในการวิจัย โดยใช้กระบวนการวิจัยชุมชนเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบเร่งด่วน ดังนี้

2.1) ระเบียบวิธีการวิจัย ใช้กระบวนการวิจัยชุมชนเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบเร่งด่วนเป็นกรอบในการศึกษาและถอดบทเรียนชุมชนที่มีจุดมุ่งหมายเป็นหลัก ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์มีโครงสร้าง (Structured interview) ที่ได้กำหนดล่วงหน้าสำหรับใช้ประกอบการสัมภาษณ์ ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) และการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion)

2.2) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) ผู้วิจัยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยกำหนดเกณฑ์การคัดเลือกคือ ต้องเป็นบุคคล สถาบัน กลุ่ม องค์กร ที่อาศัยอยู่ หรือมีกิจกรรม หรือมีปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับทุนทางสังคมในพื้นที่ตำบลชัยสมบูรณ ไม่น้อยกว่า 8 เดือน ซึ่งสามารถจำแนกผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

2.2.1) ตัวแทนหลักจากปัจเจกบุคคล (Key individuals) ประกอบด้วย นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ปลัดตำบล สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล หัวหน้าส่วนราชการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

2.2.2) ตัวแทนหลักจากสถาบันต่างๆ (Key institution)

ประกอบด้วย ผู้อำนวยการและครูจากโรงเรียน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ผู้อำนวยการและเจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษาคนอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ผู้แทนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอวิเชียรบุรี สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเพชรบูรณ์ สำนักงานแรงงานจังหวัดเพชรบูรณ์ สำนักงานสาธารณสุขอำเภอวิเชียรบุรี และ เกษตรอำเภอวิเชียรบุรี

2.2.3) ตัวแทนจากกลุ่มที่เป็นแกนกลาง (Core groups)

ประกอบด้วย ประธาน คณะกรรมการ และสมาชิกองค์กรชุมชน กลุ่ม/ชมรม แหล่งเรียนรู้ และประชาชน

2.2.4) ตัวแทนกลุ่มผู้สนใจ (Wider interests) ประกอบด้วย

นักวิจัยชุมชนที่ผ่านกระบวนการอบรมเชิงปฏิบัติการด้านการพัฒนาทักษะการวิจัยชุมชน (RECAP) และการพัฒนาระบบข้อมูลตำบลแบบมีส่วนร่วม (TCNAP)

2.3) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล มีรายละเอียดดังนี้

2.3.1) เครื่องมือในการรวบรวมระบบข้อมูลตำบล

(Thailand community network assessment program: TCNAP) เพื่อศึกษาทุนและศักยภาพของตำบล ตามแนวทางของชนิษฐา นันทบุตร และคณะ (2558) คือ ข้อมูลระดับกลุ่มและชุมชน และระดับบุคคลและครอบครัว ประกอบด้วย (1) ลักษณะทุนที่แสดงศักยภาพของตำบล ได้แก่ ทุนทางสังคม แหล่งประโยชน์ (กลุ่มเครือข่าย/หน่วยงาน/องค์กร/สถาบัน) และทรัพยากรธรรมชาติ (2) ข้อมูลด้านการสื่อสาร ได้แก่ การได้รับข้อมูล การให้ข้อมูล และการเข้าถึงข้อมูล (3) ข้อมูลด้านการดูแลสุขภาพ ปัญหาสุขภาพ และการเข้าถึงบริการ (4) ข้อมูลด้านประชากร (5) ข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม (6) ข้อมูลด้านเศรษฐกิจในชุมชน และ (7) ข้อมูลด้านการเมืองการปกครอง

2.3.2) เครื่องมือในการวิจัยชุมชนเชิงชาติพันธุ์

วรรณแบบเร่งด่วน (Rapid ethnography community appraisal program: RECAP) เพื่อศึกษาทุนทางสังคมของตำบล ตามแนวทางของชนิษฐา นันทบุตร และคณะ (2558) ประกอบด้วย 4 ปฏิบัติการ ดังนี้ (1) การค้นหาดัชนีภาพและทุนทางสังคมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการตนเอง (2) การวิเคราะห์ปัญหาและการแก้ปัญหาของชุมชนท้องถิ่น (3) การวิเคราะห์ศักยภาพในการพัฒนางานต่อเนื่อง และขยายผล และ (4) การสร้างและพัฒนานวัตกรรมของชุมชนท้องถิ่น โดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง

2.3.3) เครื่องมือการวิเคราะห์และนำใช้ข้อมูลตำบล

ที่เป็นการประมวลและนำใช้ข้อมูลที่แสดงสถานะของตำบล และข้อมูล

ที่แสดงศักยภาพของชุมชนที่ได้จากการรวบรวมระบบข้อมูลตำบล (TCNAP) และกระบวนการวิจัยชุมชน (RECAP) ของตำบลชัยภูมิ เพื่อจัดทำเป็นรายงานการวิเคราะห์และนำใช้ข้อมูลตำบล ตามแนวทางของชนิษฐา นันทบุตร และคณะ (2559) และหลักสูตรการเรียนรู้ของตำบล ดังภาพที่ 1

การวิเคราะห์ข้อมูลและ ตรวจสอบคุณภาพของข้อมูล

ผู้วิจัยใช้กระบวนการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา วิเคราะห์เปรียบเทียบ รวมถึงวิเคราะห์เรื่องราว (ชาย โพธิ์สีดา, 2549) เพื่อถอดข้อมูลด้านฐานคิดในการขับเคลื่อนงานด้านการจัดการสุขภาพชุมชน วิเคราะห์ทุนทางสังคมที่แสดงสถานะของตำบลและศักยภาพของชุมชน และวิเคราะห์รูปแบบการจัดการสุขภาพชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น โดยข้อมูลที่ได้ผ่านการตรวจสอบแบบสามเส้า ใช้การเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องหลายคน ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลแตกต่างกัน และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธี (สุภาวงศ์ จันทวนิช, 2547) ผู้วิจัยได้คืนข้อมูลให้กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญและผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกันตรวจสอบและสอบทานข้อมูลก่อนนำไปจัดทำรายงานวิจัย และหลักสูตรการเรียนรู้ของตำบลเพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชนต่อไป

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยประกอบด้วย 4 ส่วน ดังนี้ (1) บริบทพื้นที่ตำบลชัยภูมิ (2) ฐานคิดในการจัดการสุขภาพชุมชน (3) ทุนทางสังคมที่แสดงสถานะของตำบล และศักยภาพของชุมชนในการจัดการสุขภาพชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และ (4) รูปแบบการจัดการสุขภาพชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น ขององค์การบริหารส่วนตำบลชัยภูมิ อำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์

1) บริบทพื้นที่ตำบลชัยภูมิ

ตำบลชัยภูมิตั้งอยู่ทิศตะวันตกของอำเภอวิเชียรบุรี อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอวิเชียรบุรี ประมาณ 23 กิโลเมตร มีพื้นที่การปกครอง 10 หมู่บ้าน ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 32,527 ไร่ หรือประมาณ 50 ตารางกิโลเมตร มีระยะการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และมีรูปธรรมในการดำเนินงาน มีผู้นำชุมชนและแกนนำเป็นตัวแทนในการร่วมคิด ร่วมพัฒนา มีการสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างภาคท้องถิ่น ท้องที่ ประชาชน และหน่วยงาน เส้นทางพัฒนาจำแนกออกเป็น

ภาพที่ 1 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น (ที่มา: ชยภรณ์ บุญเรืองศักดิ์ และคณะ, 2558ข)

6 ด้าน ดังนี้

1.1) ด้านการเมือง การปกครอง พื้นที่มีลักษณะเป็นชุมชนชนบท มีความหนาแน่นเฉลี่ย 96 คน/ตารางกิโลเมตร มีแนวคิดในการบริหารจัดการตำบลแบบ “มุ่งสร้างต้นแบบ และสร้างจิตสำนึกการมีส่วนร่วมให้แก่ชุมชน” ผ่านการใช้ทุนทางสังคมต้นแบบของตำบล เช่น ทุนบุคคล ได้แก่ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ดีเด่นระดับจังหวัด ทุนชุมชน ได้แก่ รางวัลหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง รางวัลหมู่บ้านจัดการตนเอง การส่งเสริมการเรียนรู้ของเยาวชน การสร้างกติกาสังคมและกฎเกณฑ์ของการทำงานร่วมกันของชุมชน โดยให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมประเมินผล และร่วมรับประโยชน์ ผ่านรูปแบบคณะกรรมการ และเวทีชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้

1.2) ด้านเศรษฐกิจ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม รองลงมา ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป และค้าขาย ปัญหาหลักของเกษตรกรและคนในชุมชน คือ ราคาผลผลิตตกต่ำ ต้นทุนการผลิตสูง มีการกู้ยืมเงินมาลงทุนประกอบอาชีพ จึงทำให้เกิดการรวมกลุ่ม “กองทุนจัดการการเงิน” เช่น กองทุนแม่ของแผ่นดิน กองทุนหมู่บ้าน เพื่อให้มีการระดมเงินทุน และช่วยเหลือสมาชิกในการกู้ยืมเพื่อการประกอบอาชีพ และกู้ยืมเพื่อการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน นอกจากนี้ ในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลชัยภูมิยังมีการฝึกอบรมอาชีพเสริมให้กับชุมชน ทำให้เกิดกลุ่มอาชีพที่สร้างรายได้เสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือน เช่น กลุ่มทำน้ำพริก กลุ่มเย็บผ้า กลุ่มแปรรูปอาหาร กลุ่มศาลพระภูมิ กลุ่มสานตะกร้า กลุ่มจักสาน กลุ่มเลี้ยงไก่ชนเพื่อการพาณิชย์ เป็นต้น

1.3) ด้านสังคม เยาวชนบางส่วนมีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการติดสารเสพติด เนื่องจากอาศัยอยู่กับปู่ย่า ตายาย ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างวัย ขาดความเข้าใจ และการยอมรับซึ่งกันและกัน องค์การบริหารส่วนตำบลซบสมบุรณ์และผู้นำชุมชนได้ระดมความคิดเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว จึงทำให้เกิดกลุ่ม “5 ทหารเสือปกป้องตำบล” ที่เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน สถานีตำรวจภูธรตำบลพุเตย (ตำบลเขตติดต่อ) กับผู้นำท้องที่ เพื่อสอดส่องดูแล ติดตาม โดยสร้างเงื่อนไขและกติกาของชุมชนร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติด และเฝ้าระวังตั้งแต่ระดับครัวเรือน นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมอื่นๆ เพื่อสร้างพื้นที่สร้างสรรค์และเสริมกิจกรรมยามว่างให้กับเยาวชน

1.4) ด้านการจัดการสภาวะแวดล้อม ด้วยสภาพพื้นที่ของตำบลซบสมบุรณ์ที่มีลักษณะเป็นชุมชนชนบทแบบกระจายตัว ทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญของการใช้ชีวิตแบบสมดุลในการส่งเสริมวิถีชุมชน ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมรักษาสภาพแวดล้อม มีการส่งเสริมกระบวนการเพิ่มพื้นที่สีเขียวในตำบล และวางแผนบริหารจัดการปัญหาขยะที่กำลังเพิ่มขึ้น ซึ่งได้นำใช้ทุนทางสังคม ได้แก่ แหล่งเรียนรู้ “หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง” และ “อบต.หัวใจสีเขียวตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง” ไปขยายการจัดการสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสมร่วมกับชุมชน และหน่วยงานในพื้นที่

1.5) ด้านการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม และการกีฬา จัดตั้ง “หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ” เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการนำใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้กับชุมชน และยังเป็นแหล่งเรียนรู้ตามหลักสูตรการเรียนรู้ ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอวิเชียรบุรี เพื่อสร้างโอกาสทางการศึกษาให้กับคนในชุมชน อีกทั้งยังมี “ศูนย์บริการอินเทอร์เน็ตชุมชน” เพื่อส่งเสริมความรู้เทคโนโลยีการสื่อสาร เพื่อให้คนในชุมชนได้มีโอกาสค้นหาความรู้ และจัดตั้ง “ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก” เพื่อช่วยลดภาระสำหรับผู้ปกครองที่ต้องออกไปรับจ้างทำงาน และเป็นศูนย์การเรียนรู้การปลูกฝังให้เยาวชนในชุมชน เรียนรู้วิถีชีวิตและภูมิปัญญาของท้องถิ่น เช่น การเรียนรู้การปลูกผัก การเรียนรู้การทำอาชีพของกลุ่มในชุมชน และเกิดจิตสำนึกรักชุมชน

1.6) สุขภาพ คนในชุมชนให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพมากกว่าการดูแลสุขภาพ จึงทำให้เกิดปัญหาสุขภาพ ซึ่งส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากการบริโภคอาหาร และขาดการออกกำลังกาย องค์การบริหารส่วนตำบลซบสมบุรณ์ จึงใช้กลไก “ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงตำบลซบสมบุรณ์” ที่ประกอบด้วย ฐานการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ “การปลูกผักปลอดสาร และการปลูกไม้ผลผสมผสาน” ในครัวเรือน เพื่อให้ชุมชนได้บริโภคอาหารที่ปลอดภัย รวมถึงส่งเสริมให้มี

การรวมกลุ่มเพื่อออกกำลังกาย เช่น ชมรมจักรยานเพื่อสุขภาพ ชมรมฟุตบอล สโมสร รำไม้พลอง โดยมีกองทุนหลักประกันสุขภาพตำบล และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ให้การส่งเสริมและสนับสนุนการขับเคลื่อนงานด้านสุขภาพของชุมชน

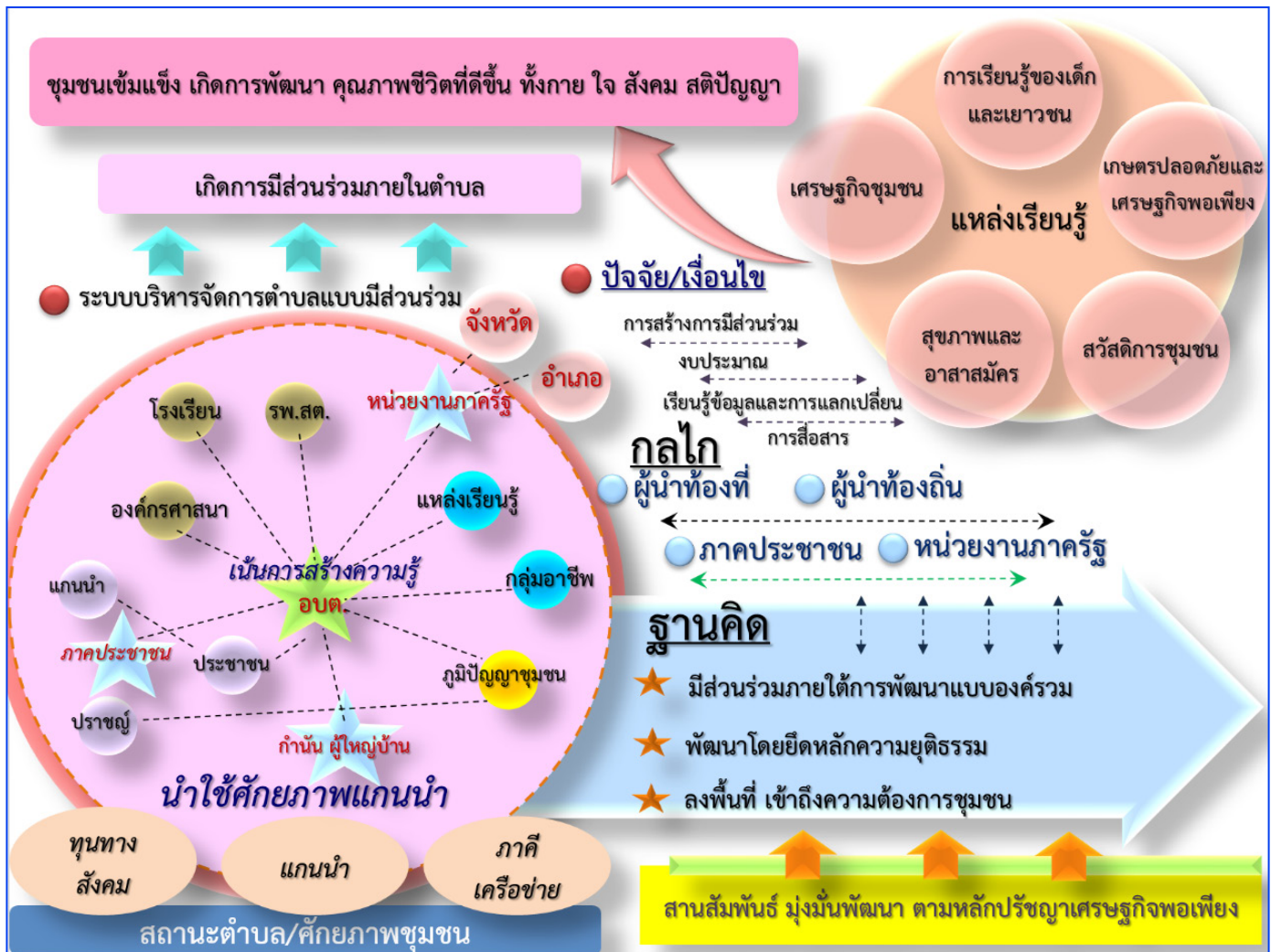
2) ฐานคิดในการจัดการสภาวะชุมชน

ตำบลซบสมบุรณ์มีฐานคิดในการจัดการสภาวะชุมชน 3 ฐานคิดหลัก ได้แก่ (1) บริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ภายใต้การพัฒนาแบบองค์รวม (2) มุ่งเน้นการพัฒนาบนฐานความยุติธรรม และ (3) ลงพื้นที่เพื่อเข้าถึงความต้องการของชุมชน โดยได้นำใช้ฐานคิดสู่การพัฒนาเพื่อสร้างการเรียนรู้ในองค์กร ชุมชน และแหล่งเรียนรู้ (ภาพที่ 2) จนสามารถบูรณาการงานต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยมี 4 องค์ครหลักในพื้นที่ (ท้องถิ่น ท้องที่ ภาครัฐ และภาคประชาชน) เป็นกลไกขับเคลื่อนงานเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ดังนี้

2.1) ฐานคิดที่ 1 บริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ภายใต้การพัฒนาแบบองค์รวม มุ่งเน้นการประสานหน่วยงาน องค์กรภาคี เพื่อสร้างความร่วมมือในการพัฒนา โดยเชื่อว่า “การพัฒนาต้องมีพลังจากหลายภาคส่วน จึงจะทำให้เกิดประสิทธิภาพและยั่งยืน” (สุทธิพงษ์ เลี่ยมอ่อง, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลซบสมบุรณ์) องค์การบริหารส่วนตำบลซบสมบุรณ์ทำหน้าที่เป็นกลไก พัฒนาสนับสนุน และเชื่อมโยงการทำงาน ผ่านการสร้างวิธีคิดร่วม 3 ระดับ ได้แก่ (1) ระดับบุคคล มีการแบ่งบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจน สามารถออกแบบกระบวนการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพทีมงาน (2) ระดับกลุ่มองค์กร ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เกิดความเข้าใจ และสามารถทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ และ (3) ระดับชุมชน มีส่วนร่วมในการพัฒนาควบคู่ไปกับชุมชนท้องถิ่น โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน พัฒนางาน และสร้างจิตสำนึกในการทำงานร่วมกัน

2.2) ฐานคิดที่ 2 มุ่งเน้นการพัฒนาบนฐานความยุติธรรม เน้นผลประโยชน์ของชุมชน โดยการกระจายรายได้อย่างเท่าเทียม ไม่แบ่งแยกทางการเมือง เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมในการคิด วางแผน รวมถึงการแก้ปัญหาต่างๆ “ไม่มีการแบ่งแยกในการบริหาร การจัดสวัสดิการในชุมชน ระบบสาธารณูปโภค ทุกชุมชนต้องเข้าถึง” (สุพล บุญเทียน, กำนันตำบลซบสมบุรณ์) และมีการจัดสรรตามความต้องการของประชาชน ใช้เวทีประชาคมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตำบลและสร้างความสามัคคี จนนำไปสู่การจัดทำ “แผนพัฒนาท้องถิ่น” ที่ตรงกับความต้องการของชุมชน

2.3) ฐานคิดที่ 3 ลงพื้นที่เพื่อเข้าถึงความต้องการของชุมชน มีการประชุมสังเจร เพื่อเก็บข้อมูลความต้องการของประชาชนอย่างต่อเนื่อง “ทุกเรื่อง ทุกเสียง ต้องมาจากข้อเท็จจริงในชุมชน และ

ภาพที่ 2 ฐานคิดในการจัดการสุขภาวะชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบลชัยภูมิ อำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์

ความเดือดร้อนของประชาชนเป็นหลัก” (ชัยรัตน์ โชคธนาเกียรติคุณ, ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลชัยภูมิ) ทั้งนี้ เพื่อติดตามการดำเนินงานและปรับกระบวนการทำงานให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ขับเคลื่อนโดยใช้แผนพัฒนาท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการออกแบบ กิจกรรม หรือออกแบบโครงการพัฒนาชุมชนที่ตรงจุด และตรงต่อ บริบท ความต้องการของพื้นที่โดยแท้จริง จุดเด่นของการเข้าถึงความ ต้องการของชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นและเข้ามามีส่วนร่วม ในการทำงานกับองค์การบริหารส่วนตำบลชัยภูมิอย่างต่อเนื่อง จนถึงปัจจุบัน

3) ทุนทางสังคมที่แสดงสถานะของตำบล และศักยภาพของ ชุมชน ในการจัดการสุขภาวะชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ กับชุมชน ทุนและศักยภาพในการจัดการสุขภาวะชุมชนของตำบล ชัยภูมิเกิดขึ้นจากกระบวนการและวิธีการทำงานแบบรวมตัว ร่วม คิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา โดยนำใช้ทุนทางสังคมทุกระดับ ทั้งในระดับ บุคคล ระดับองค์กรชุมชน แหล่งเรียนรู้ ระดับหน่วยงาน และระดับ หมู่บ้าน รวมถึงมีการเชื่อมประสานแหล่งประโยชน์และทรัพยากรที่ ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชน เพื่อนำสู่การจัดการสุขภาวะชุมชนที่ “เท่าเทียม ทั่วถึง ชุมชนเกื้อกูล ไม่ทิ้งกัน” โดยมีรายละเอียดของทุน ทางสังคมและศักยภาพของชุมชน ดังนี้

3.1) การกระจายตัวของทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชน พบว่า ตำบลชัยสมบูรณ มีทุนและศักยภาพต่างๆ ประกอบด้วย (1) ทุนบุคคล มีผู้นำ แกนนำ คนดี คนเก่ง คนสำคัญ อาสาสมัครด้านต่างๆ ที่เข้มแข็ง รวม 410 คน (2) แหล่งเรียนรู้ในตำบล 44 แหล่งเรียนรู้ (3) หน่วยงาน องค์การภาคี ที่มีบทบาทในการร่วมหนุนเสริมการทำงานที่สำคัญภายในตำบล จำนวน 41 แห่ง (4) แหล่งประโยชน์ ที่เป็นทั้งโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชน จำนวน 173 แหล่ง และ (5) หมู่บ้านจัดการตนเอง รวม 2 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 2 บ้านโพทะเล ที่มีการจัดการตนเองด้านสุขภาพ และหมู่ที่ 3 บ้านไร่อุดม ที่มีการจัดการตนเองด้านเศรษฐกิจพอเพียง

3.2) ระบบและแหล่งเรียนรู้ในตำบลชัยสมบูรณ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสุขภาพชุมชน ประกอบด้วย 6 ระบบ 44 แหล่งเรียนรู้ โดยกระจายตัวครบทั้ง 10 หมู่บ้าน (ภาพที่ 3) ดังนี้

3.2.1) ระบบบริหารจัดการตำบลแบบมีส่วนร่วม มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม ภายใต้การสร้างความร่วมมือกับองค์กรภาคี ยึดหลักการบริหารจัดการตำบลบนฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีควบคู่ไปกับการศึกษาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ ซึ่งเชื่อว่า “ทุกการพัฒนา ต้องมีพลังจากหลายภาคส่วน” จึงจะทำให้เกิดประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาดคน พัฒนางาน และสร้างจิตสาธารณะในการทำงานร่วมกัน จนเกิดเป็นแหล่งเรียนรู้ 3 แหล่ง คือ (1) อบต.หัวใจสี่เหลี่ยม ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง (2) 5 ทหารเสือปกป้องตำบล และ (3) โรงเรียนผู้สูงอายุตำบลชัยสมบูรณ

3.2.2) ระบบเกษตรปลอดภัยและเศรษฐกิจพอเพียง เกิดจากการน้อมนำแนวคิดตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในระดับบุคคล ชุมชน และครอบครัว จนเกิดการรวมกลุ่มเพื่อสร้างงานและกิจกรรมที่สอดคล้องกับบริบทของแต่ละชุมชน จนนำมาสู่การพัฒนากระบวนเกษตรปลอดภัยและพอเพียง โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในแต่ละชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด ผ่านการร่วมแรง ร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแลกเปลี่ยนในสิ่งที่จะสร้างประโยชน์สุขให้กับส่วนรวม ประกอบด้วยแหล่งเรียนรู้สำคัญ 8 แหล่ง คือ (1) กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์บ้านเม็ด (2) กลุ่มปุ๋ยหมักชีวภาพ (3) กลุ่มไม้ผลผสมผสาน (4) กลุ่มเลี้ยงไก่ชน (5) กลุ่มแปรรูปอาหาร (6) กลุ่มขยายไม้ผลไม้ดอก (7) หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง และ (8) ฟิชสมุนไพรรักษาสุขภาพ

3.2.3) ระบบการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน จากการสนับสนุนจากทุกภาคส่วนทำให้เกิดการสร้างการเรียนรู้ทั้งเด็กเล็ก เยาวชน และประชาชนในพื้นที่ โดยปลูกฝังให้เด็กมีคุณธรรม มีความรัก และเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน ส่งเสริมความกล้าคิด

กล้าแสดงออก สร้างกิจกรรมให้เด็กและเยาวชนได้เข้าร่วมในเวลาที่ว่างจากการเรียน และสร้างให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของชุมชน จนเกิดเป็นแหล่งเรียนรู้ 7 แหล่ง ได้แก่ (1) สภาเด็กและเยาวชน (2) ชมรมฟุตบอล (3) ธิบปั่นแสนสวย (4) โรงเรียนวิถีพุทธ (5) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กพอเพียง (6) วงดนตรีลูกทุ่งและวงเมโลเดียน และ (7) ผลิตภัณฑ์กะลา

3.2.4) ระบบเศรษฐกิจชุมชน เกิดจากการนำของปราชญ์ชาวบ้านและโอกาสที่ได้รับจากหน่วยงานองค์กรต่างๆ ที่เข้ามาหนุนเสริมเพิ่มทักษะ จนเกิดปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรม และเกิดเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีการสร้างงาน สร้างอาชีพเสริม เพิ่มรายได้ และช่วยลดรายจ่ายของครัวเรือน รวม 14 แหล่ง คือ (1) กลุ่มจัดดอกไม้สด (2) กลุ่มเลี้ยงปลาตู้ในวงบ่อ (3) กลุ่มหมอนสวยงาม (4) กลุ่มปลาเส้นสมุนไพร (5) กลุ่มทอเสื่อ (6) กลุ่มจักสาน (7) กลุ่มเลี้ยงจิ้งหรีด (8) กลุ่มศาลพระภูมิ (9) กลุ่มเย็บผ้า (10) กลุ่มถักตะกร้า (11) กลุ่มของดีหมู่ 4 (12) กลุ่มถักหมวกไหมพรม (13) กลุ่มไม้กวาดทางมะพร้าว และ (14) กลุ่มน้ำพริก 3 รส

3.2.5) ระบบสวัสดิการชุมชน เริ่มมาจากปัญหานี้สิน และการกู้เงินนอกระบบของคนในชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดความตื่นตัว และร่วมกันแก้ไขปัญหาเงินหมุนเวียนของชุมชนด้วยตนเอง จึงเกิดแรงขับเคลื่อนของแกนนำที่มีจิตอาสาผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับองค์กรภาคีเครือข่ายภายนอกโดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง ผ่านเวทีระดมความคิด จนเกิดกลุ่มออมทรัพย์ที่เป็นกองทุนสนับสนุนให้ชุมชนมีเงินทุนหมุนเวียนเพื่อการประกอบอาชีพ และเกิดเป็นแหล่งเรียนรู้ 4 แหล่ง ครบทั้ง 10 หมู่บ้าน คือ (1) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต (2) กองทุนแม่บ้านเกษตรกร (3) กองทุนหมู่บ้าน และ (4) กลุ่มฌาปนกิจหมู่บ้าน

3.2.6) ระบบสุขภาพและอาสาสมัคร ตำบลชัยสมบูรณ มีนโยบายในการพัฒนางานสาธารณสุขและการส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย เพื่อต้องการให้ประชาชนได้รับความเสมอภาค เท่าเทียม และเข้าถึงบริการสุขภาพ โดยเน้นการดูแลสุขภาพชุมชนโดยชุมชนผ่านสมาชิกอาสาสมัครจิตอาสา ที่ช่วยลดขั้นตอนและภาระรายจ่ายในการดูแลสุขภาพ ทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ 8 แหล่ง คือ (1) กองทุนหลักประกันสุขภาพตำบลชัยสมบูรณ (2) อพส.ยาใจผู้สูงอายุ (3) อุ้มอกแม่ (4) อาสา NCD (5) อสม.มือปราบ 5 ป. (6) รำไม้พลองเพื่อสุขภาพ (7) กลุ่มฮูลาฮูป ไย่ๆ ไร่พุง และ (8) ชมรมจักรยานเพื่อสุขภาพ

3.3) หมู่บ้าน (ชุมชน) จัดการตนเอง จากการค้นหาทุนทางสังคมและศักยภาพของตำบล โดยใช้กระบวนการวิจัยชุมชน (RECAP) และการพัฒนาระบบข้อมูลตำบล (TCNAP) ร่วมกับการคืนข้อมูลให้กับชุมชน พบว่า ตำบลชัยสมบูรณ มีหมู่บ้านจัดการตนเอง

2 หมู่ คือ

3.3.1) หมู่บ้านจัดการตนเองด้านสุขภาพ หมู่ที่ 2 บ้านโพทะเล เป็นหมู่บ้านที่มีแกนนำและสมาชิกชุมชนที่เข้มแข็ง มีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน จึงเกิดการเชื่อมโยงกระบวนการทำงานด้านสุขภาพร่วมกันอย่างเป็นระบบระหว่างบุคลากรภาควิชาชีพกับภาคประชาชนในการดูแลสุขภาพชุมชน โดยเฉพาะปัญหาโรคเรื้อรัง โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) จะเป็นผู้ดูแลช่วยเหลือรพ.สต.ในการดูแลสุขภาพระดับปฐมภูมิ มีกลุ่มอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ ผู้พิการ ประจำหมู่บ้าน เช่น อพส.ยาใจผู้สูงอายุ อุ่นอกแม่ อาสา NCD อสม.มือปราบ 5 ป. ร่วมให้การดูแลช่วยเหลือและให้คำแนะนำด้านสุขภาพแก่ประชาชนในพื้นที่

3.3.2) หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง หมู่ที่ 3 บ้านไร่อุดม เป็นหมู่บ้านที่มีการนำใช้ข้อมูลของชุมชนมาวางแผนจัดปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะปัญหาการขาดเงินทุนในการทำเกษตร และขาดความรู้ในการทำเกษตร แกนนำชุมชนจึงได้ระดมความเห็นของคนในหมู่บ้านเพื่อแก้ปัญหา จนเกิดเป็นกติกามุขหมู่บ้าน ส่งเสริมการทำ “บัญชีครัวเรือน” และมีการระดมทุนเพื่อจัดตั้ง “กลุ่มออมทรัพย์”

ภายในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมให้ทุกครัวเรือนดำเนินชีวิตแบบพอเพียง รมรงศ์ลดการใช้สารเคมี โดยส่งเสริมให้ทุกครัวเรือนทำปุ๋ยหมักใช้เอง การเลี้ยงกบ การทำน้ำส้มควันไม้ และการเพาะเห็ดนางฟ้า จนได้รับการยอมรับจากจังหวัดเพชรบูรณ์ว่าเป็น “หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ” จากนั้นจึงขยายองค์ความรู้และถ่ายทอดแนวปฏิบัติสู่การเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ให้แก่หมู่บ้านอื่นๆ และบุคคลภายนอกที่สนใจเข้ามาศึกษาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้

4) รูปแบบการจัดการสุขภาวะชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น ขององค์การบริหารส่วนตำบลชัยภูมิ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดชัยภูมิ จากผลการศึกษาข้างต้น ส่งผลให้นักวิจัยชุมชน ผู้นำ แกนนำ และนักวิชาการ ได้ตระหนักและเห็นความสำคัญของการนำใช้ข้อมูลมาต่อยอดงานประจำ โดยนำมาวิเคราะห์ วางแผนจัดกิจกรรม โครงการ และแผนงานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนตำบลชัยภูมิ ซึ่งพบว่ารูปแบบจัดการสุขภาวะชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น ขององค์การบริหารส่วนตำบลชัยภูมิ มีองค์ประกอบสำคัญ 2 ส่วน (ภาพที่ 4) ดังนี้

ภาพที่ 4 รูปแบบการจัดการสุขภาวะชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นของ องค์การบริหารส่วนตำบลชัยภูมิ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดชัยภูมิ

4.1) สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น ด้วยกระบวนการพัฒนาระบบการจัดการตนเอง สู่การเป็นชุมชนท้องถิ่นน่าอยู่ (สุขภาวะ) 3 ด้าน ได้แก่ (1) นำใช้ทุนและศักยภาพในการสร้างเสริมสุขภาวะเฉพาะประเด็น (2) บูรณาการการลดปัจจัยเสี่ยงและปัจจัยส่งเสริมทางสุขภาพ และ (3) สร้างการมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการตนเองของชุมชน รวมถึงการจัดการสุขภาวะชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.1.1) นำใช้ทุนและศักยภาพในการสร้างเสริมสุขภาวะเฉพาะประเด็น เพื่อขยายฐานผู้รับผลประโยชน์ให้มีศักยภาพในการจัดการสุขภาวะตนเองและครอบครัว เห็นได้จากการดำเนินงาน “ประเด็นการดูแลผู้สูงอายุ” เกิดการก่อตั้ง “โรงเรียนผู้สูงอายุตำบลชัยสมบูรณ” เป็นการจัดการเรียนรู้ตามอัธยาศัยตามความต้องการของผู้สูงอายุ เพื่อรวมกลุ่มทำกิจกรรม และเรียนรู้ในเรื่องที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ดังวิสัยทัศน์ของโรงเรียนผู้สูงอายุที่ว่า “รู้จริง ปฏิบัติได้ ถ่ายทอดเป็น”

4.1.2) บูรณาการการลดปัจจัยเสี่ยงและปัจจัยส่งเสริมทางสุขภาพ โดยการใช้ข้อมูลจากกระบวนการวิจัยชุมชน (RECAP) ระบบข้อมูลตำบล (TCNAP) และหลักสูตรการเพิ่มศักยภาพของนักสร้างเสริมสุขภาวะชุมชน มาปรับใช้ในการจัดการสุขภาวะที่หลากหลายวิธีการ รวมถึงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาวัฒนธรรมการจัดการสุขภาวะโดยใช้พื้นที่เป็นฐาน ดังนี้

(1) **ปัจจัยส่งเสริมทางสุขภาพด้านการดูแลผู้สูงอายุ** ตำบลชัยสมบูรณมีผู้สูงอายุทั้งหมด 804 คน คิดเป็นร้อยละ 13.17 ของประชากรทั้งหมดในตำบล และมีผู้สูงอายุที่ต้องการความช่วยเหลือ 264 คน จึงมีการประชุมเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ส่งผลให้ผู้สูงอายุได้รับการช่วยเหลือดูแลจากสมาชิกในชุมชน 76 คน และที่สำคัญเกิดการจัดตั้ง “โรงเรียนผู้สูงอายุ” ขึ้นเพื่อสนองตอบปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุในด้านสุขภาพ โดยหลักสูตรของโรงเรียนผู้สูงอายุมีกิจกรรมที่แตกต่างกัน จึงทำให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพที่ดีขึ้นและชุมชนให้ความร่วมมือในการช่วยเหลือและร่วมกันพัฒนาต่อเนื่องจากกระทั่งปัญหานี้หมดไป

(2) **ปัจจัยส่งเสริมทางสุขภาพด้านครอบครัวอบอุ่นและเฝ้าระวังการตั้งครรภ์วัยรุ่น** มีเยาวชนอายุ 15-19 ปี ตั้งครรภ์ 4 คน ทางชุมชนตระหนักถึงสิ่งที่เกิดขึ้น แต่ไม่ได้มองว่าเป็นปัญหาของชุมชน จึงให้ความสำคัญและร่วมกันหาแนวทางในการลดปัญหาการตั้งครรภ์ก่อนวัยอันควร และหาวิธีการที่จะทำให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติทั้งด้านการศึกษา ด้านสุขภาพ ด้านสังคม องค์การบริหารส่วนตำบลชัยสมบูรณจึงร่วมกับ รพ.สต.โพทะเล แก้ปัญหาดังกล่าว โดยทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาระหว่างชุมชน ครอบครัว และเยาวชนที่ตั้งครรภ์ก่อนวัย

อันควร ซึ่งเป้าหมายของการทำงานส่งเสริมทางสุขภาพด้านครอบครัวอบอุ่นและเฝ้าระวังการตั้งครรภ์วัยรุ่น คือ การลดจำนวนการตั้งครรภ์ก่อนวัยอันควรให้เหลือน้อยที่สุด หรือหมดไปจากตำบลชัยสมบูรณ

(3) **ปัจจัยส่งเสริมอาหารปลอดภัย** ประชากรที่ตรวจพบสารเคมีตกค้างในร่างกาย 470 คน โดยมีความเสี่ยงและมีสารเคมีตกค้างในร่างกายระดับไม่ปลอดภัย จากปัญหาดังกล่าว องค์การบริหารส่วนตำบลชัยสมบูรณ จึงร่วมกับ รพ.สต.โพทะเล และแหล่งเรียนรู้ที่มีกิจกรรมสอดคล้องกับประเด็นอาหารปลอดภัย ได้แก่ กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์บ้านเม็ด กลุ่มปุ๋ยหมักชีวภาพ กลุ่มไม้ผลผสมผสาน หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง และกลุ่มพืชสมุนไพรเพื่อสุขภาพ ดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการรณรงค์การใช้สารเคมี โดยใช้ปุ๋ยชีวภาพ พร้อมทั้งจัดตั้งทีมงานเพื่อดำเนินการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้แก่ชุมชน โดยมีเป้าหมายคือ ลดจำนวนผู้ที่มีสารเคมีตกค้างระดับความเสี่ยง และระดับไม่ปลอดภัย ลงตามลำดับจนปัญหานี้หมดไป

4.1.3) สร้างการมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการตนเองของชุมชน รวมถึงการจัดการสุขภาวะชุมชน ดังจะเห็นได้จากรูปธรรมการดำเนินงานในพื้นที่เพื่อแก้ปัญหาของชุมชนท้องถิ่นดังนี้

(1) **ส่งเสริมการปลูกผักปลอดสารพิษ** จากข้อมูลผู้มาตรวจสารเคมีตกค้างในร่างกายของ รพ.สต.โพทะเล พบว่า ยังคงมีผู้ที่มีความเสี่ยงด้านสารเคมีตกค้าง ดังนั้นเพื่อลดปัญหาสารเคมีตกค้างในร่างกายของประชาชน องค์การบริหารส่วนตำบลชัยสมบูรณจึงร่วมกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อสม. และ รพ.สต.โพทะเล กำหนดแนวทางการทำงานร่วมกันในด้านต่างๆ เพื่อลดและป้องกันการใช้สารเคมี เช่น การใช้ปุ๋ยอินทรีย์แทนการใช้ปุ๋ยเคมี การกำจัดหญ้าโดยใช้แรงงานคนแทนการใช้ยากำจัดวัชพืช

(2) **ฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดและฝึกอาชีพ** เยาวชนที่ติดยาเสพติด 7 คน ดังนั้นเพื่อเป็นการลดจำนวนผู้ติดยาเสพติดในพื้นที่ องค์การบริหารส่วนตำบลชัยสมบูรณจึงร่วมกับสภาเด็กและเยาวชนตำบลชัยสมบูรณ ผู้นำหมู่บ้าน ผู้ใหญ่ กำนัน อบพร. ตำรวจชุมชน ชมรมฟุตบอล ในการจัดตั้งจุดตรวจภายในตำบล

(3) **ส่งเสริมอาชีพ สร้างรายได้ เพื่อลดปัญหานี้สินในครัวเรือน** จากข้อมูลภาระหนี้สินของครัวเรือน พบว่า มีภาระหนี้สินจำนวน 809 ครัวเรือน ซึ่งเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไขอย่างเร่งด่วน โดยประชาชน ผู้นำหมู่บ้าน แกนนำ ผู้ใหญ่ กำนัน องค์การบริหารส่วนตำบลชัยสมบูรณ พัฒนาชุมชน เกษตรอำเภอ สำนักงานพัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัด และการศึกษาอบกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ได้ร่วมกันส่งเสริมให้ประชาชนในตำบลมีรายได้ เช่น การอบรมการทำตะกร้าจากเชือกมัดฟาง การอบรมการทำไม้กวาดจากดอกหญ้า การอบรมกลุ่ม

แม่บ้าน การอบรมการทำอาหารและอาหารว่าง เป็นต้น

(4) **ปัญหาน้ำแล้ง** เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับตำบลชัยสมบูรณ เช่นเดียวกับตำบลใกล้เคียง พบว่า 661 ครัวเรือนมีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในครัวเรือน โดย 129 ครัวเรือน มีปัญหาขาดแคลนน้ำ เนื่องจากพื้นที่ตำบลชัยสมบูรณเป็นที่ลาดเชิงเขา ฤดูฝนน้ำจะไหลหลากทำให้พืชผลทางการเกษตรและถนน รวมทั้งแหล่งกักเก็บน้ำได้รับความเสียหาย ส่วนในฤดูแล้งไม่มีที่กักเก็บ หรือไม่สามารถกักเก็บน้ำได้เพียงพอต่อความต้องการของประชาชนในตำบล ดังนั้นหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจึงได้ให้ความสำคัญและเริ่มให้การช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง

(5) **ปัญหาไม่มีที่ดินทำกิน** พื้นที่ภาพรวมของตำบลชัยสมบูรณเป็นที่ราบสูง ที่ราบเชิงเขา และที่ราบลุ่ม สภาพดินเป็นดินปนทราย เหมาะแก่การปลูกพืชเกษตร โดยเฉพาะไร่อ้อย ไร่ข้าวโพด ไร่มันสำปะหลัง เป็นต้น เป็นการถือครองโดยเกษตรกรรายใหญ่ ทำให้เกษตรกร 107 ครัวเรือน ไม่มีที่ดินทำกิน และพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.) ดังนั้นหน่วยงานต่างๆ จึงเห็นความสำคัญในความต้องการของเกษตรกรและประชาชน จึงเข้ามาร่วมกันพัฒนาการใช้พื้นที่ที่มีจำกัดให้เกิดประโยชน์

4.2) บูรณาการงานและกิจกรรมกับภารกิจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยสามารถเชื่อมประสานและบูรณาการกิจกรรมเข้าสู่มาตรฐานการปฏิบัติงานของหน่วยงานและองค์กรชุมชน เพื่อพัฒนาแนวทางการจัดการปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของประชาชน ทั้งด้านการเมือง การปกครอง สังคม เศรษฐกิจ สภาพแวดล้อม และสุขภาพ โดยผลการพัฒนาที่เกิดขึ้นจำแนกออกเป็น 4 ด้าน ดังนี้

4.2.1) ภารกิจด้านการพัฒนาการเมือง และการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี องค์การบริหารส่วนตำบลชัยสมบูรณมีการพัฒนาการดำเนินงานในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง และสร้างกลไกเชื่อมประสานกับหน่วยงานภายนอกพื้นที่ รวมถึงสร้างกระบวนการแบบมีส่วนร่วมแบบไตรภาคี ได้แก่ ภาคประชาชน ภาครัฐ และองค์กรทั้งภายในและภายนอก โดยสร้างผู้นำชุมชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ตามความจำเป็นเร่งด่วน เนื่องจากความเป็นอยู่ตามวิถีชีวิตของชุมชนยังขาดการสนับสนุนด้านต่างๆ เช่น การศึกษา การสืบทอดทางวัฒนธรรม และชีวิตความเป็นอยู่ จึงเป็นที่มาของหลักการพัฒนาตำบลแบบ 3 สร้าง คือ (1) สร้างผู้นำ (2) สร้างความเข้าใจ และ (3) สร้างการมีส่วนร่วม

4.2.2) ภารกิจด้านเศรษฐกิจและการเกษตร รายได้ส่วนใหญ่ของตำบลเกิดจากการทำเกษตรกรรม เพาะปลูกอ้อย ข้าวโพดมันสำปะหลัง ถั่ว และรับจ้างทั่วไป รองลงมาเกิดจากกลุ่มอาชีพต่างๆ

ในตำบล ซึ่งเน้นการผลิตเพื่อใช้งานและจำหน่ายในชุมชน ได้แก่ กลุ่มทอเสื่อ กลุ่มจักสานตะกร้า กลุ่มแม่บ้านตัดเย็บเสื้อผ้า

4.2.3) ภารกิจด้านการพัฒนาการส่งเสริมการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี การกีฬา และคุณภาพชีวิต การส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนในด้านการศึกษา วัฒนธรรม ประเพณี การกีฬาให้ดีขึ้น ต้องได้รับการสนับสนุนการศึกษาและบริการจากรัฐอย่างทั่วถึงและเสมอภาคเท่าเทียม รวมทั้งมีการส่งเสริมโรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อปลูกฝังและพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรม ให้เด็กและเยาวชน รวมถึงประชาชนทั่วไปให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ส่งเสริมการศึกษาทั้งในและนอกระบบและตามอัธยาศัย เช่น โรงเรียนผู้สูงอายุตำบลชัยสมบูรณ โดยสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ส่งเสริมและรณรงค์การออกกำลังกายเพื่อสุขภาพพลานามัยในทุกเพศทุกวัย รวมถึงส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิต อบรมให้ความรู้ด้านสาธารณสุขมูลฐาน

4.2.4) ภารกิจการพัฒนาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลชัยสมบูรณ มีภูเขาขึ้นเป็นป่าชุมชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดสำคัญในการดำรงชีพของประชาชน ตำบลชัยสมบูรณมีการอนุรักษ์ป่าชุมชนให้มีความสมบูรณ์ตามธรรมชาติเพื่อรองรับการใช้ประโยชน์ของประชาชนในพื้นที่ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสภาวะแวดล้อม ได้มีการจัดทำข้อตกลงร่วมกันในการดูแลป่าชุมชน โดยอาศัยความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของป่าไม้ ในการกำหนดบริเวณป่าชุมชนเขาขึ้นให้เป็นพื้นที่หวงห้ามไม่ให้ตัดไม้ ร่วมกับสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูป่าชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์

อภิปรายและสรุปผล

รูปแบบการจัดการสภาวะชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นของตำบลชัยสมบูรณ ประสบความสำเร็จในการขับเคลื่อนงานเพราะมีวิธีการระดมทุนทางสังคมที่เป็นระบบและมีกระบวนการนำทุนมาใช้ในการสร้างเสริมสภาวะชุมชน ดังจะเห็นได้จากผู้นำวิสัยทัศน์ที่ดี มีแกนนำและนักวิจัยชุมชนที่มีศักยภาพในการวิเคราะห์เชื่อมโยงและนำใช้ข้อมูลของชุมชน เพื่อต่อยอดการบริหารจัดการงานอย่างเป็นระบบ ทำให้ชุมชนมีผู้นำ แกนนำ ที่มีคุณลักษณะพร้อมเป็นทีมขับเคลื่อน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของนิตยา ปุกระโทก (2558) ที่พบว่า ทุนทางสังคมเป็นทุนประเภทหนึ่งที่เกิดจากการค้นหาดัชนีภาพของชุมชน ทั้งจากความสัมพันธ์ของคนในชุมชน วัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อ เครือข่ายทางสังคม กลุ่มองค์กรในชุมชน และผู้นำชุมชน ที่จะนำไปสู่การสร้างเสริมสภาวะ

ชุมชนทั้ง 4 มิติ อีกทั้งตำบลชัยสมบูรณ์ยังมีแหล่งเรียนรู้ภายในตำบลที่สอดรับให้เกิดเป็นชุมชนพึ่งพาตนเอง รวม 44 แหล่งเรียนรู้ กระจายครอบคลุมทั้ง 10 หมู่บ้าน จนสามารถขับเคลื่อนให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่สร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ทรวงรัตน์ ศรีสารคาม และคณะ (2558) ที่พบว่า การพัฒนาสุขภาวะชุมชนนั้น สามารถนำชุดองค์ความรู้ที่มีมาพัฒนาสุขภาวะของคนในชุมชนทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ ร่างกาย จิตใจ สังคม สติปัญญา และสิ่งแวดล้อม โดยผ่านกิจกรรมการเรียนรู้จาก “แหล่งเรียนรู้” ที่มีอยู่ภายในชุมชน

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมนี้ ทำให้ตำบลชัยสมบูรณ์มีศักยภาพในการขับเคลื่อนงานเชิงพัฒนาตามบทบาทของนักพัฒนาสุขภาวะชุมชน คือ นักบริหาร นักวิชาการ นักจัดการข้อมูล นักจัดการตำบล และนักสื่อสารชุมชน โดยสามารถเชื่อมการทำงานร่วมกันระหว่าง 4 องค์การ ได้แก่ ท้องถิ่น ท้องที่ หน่วยงาน และประชาชน ในการกำหนดทิศทางการขับเคลื่อนงาน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ วรียา จันทรช่า และคณะ (2558) ที่พบว่า การเชื่อมประสานบูรณาการคน เงิน งาน ร่วมกันทุกภาคส่วน ทั้งหน่วยงานภายในและภายนอก จะนำไปสู่การนำปัญหาและความต้องการของประชาชนในพื้นที่มาเป็นตัวตั้งในการทำงาน และนำใช้ทุนทางสังคมมาร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมพัฒนาพื้นที่ได้อย่างเป็นระบบและมีรูปธรรม

ผลจากการวิจัยครั้งนี้ ยังก่อให้เกิดกระบวนการ “สร้างความยั่งยืน” จากการประสานใจร่วมกันระหว่างชุมชน องค์กร ผู้นำ หน่วยงาน และภาคีเครือข่ายในการขับเคลื่อนการพัฒนา “ชุมชนเกื้อกูล ไม่ทอดทิ้งกัน” ที่สร้างการเปลี่ยนแปลงบนพื้นฐานของทุนทางสังคมและทรัพยากรที่มีอยู่ ผ่านการฝึกฝนและสร้างจิตสำนึกอาสาให้กับคนในชุมชน ให้มุ่งผลประโยชน์ส่วนรวม ปรับวิธีคิดและทัศนคติในการดำเนินชีวิตให้หันมาพึ่งพาตนเอง ก่อนพึ่งพาปัจจัยภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ เบญจมาภรณ์ ฮั่วเจียม (2559) ที่พบว่า การเสริมพลังเพื่อส่งเสริมสุขภาวะชุมชนแบบน้ำผุด คือ การสนับสนุนกิจกรรมที่เป็นการเสริมพลังเชิงบวกอย่างสม่ำเสมอและเสริมพลังเชิงลบตามสถานการณ์ จะสามารถพัฒนาชุมชนได้ดีและนำไปสู่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดการพัฒนายั่งยืน พร้อมทั้งเป็นการเพิ่มมูลค่าแก่ทรัพยากรในท้องถิ่น สามารถบูรณาการเข้าสู่งานประจำและสะท้อนผลการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับท้องถิ่นต่อไป อย่างไรก็ตาม ตำบลชัยสมบูรณ์มีการจัดการตนเองที่เข้มแข็งและมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างเห็นได้ชัดเจน ดังนี้

1) มีการนำใช้ข้อมูลเพื่อการวางแผนและบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ชุมชนเห็นความสำคัญของการจัดทำและนำใช้ข้อมูลชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาและความต้องการของพื้นที่โดยมีความมุ่งมั่นใน

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ทั้งด้านสุขภาพ ด้านสาธารณสุข ด้านความปลอดภัยชุมชน ส่งผลให้ชุมชนมีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจน คือ ผู้นำท้องที่ (กำนันผู้ใหญ่บ้าน) เห็นความสำคัญและนำข้อมูลชุมชนไปใช้ประกอบการจัดเวทีประชาคมหมู่บ้าน จัดทำแผนชุมชน แผนพัฒนาหมู่บ้าน และแผนพัฒนาต่างๆ ทำให้มีหลักฐานอ้างอิงในเชิงประจักษ์และเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน

2) ชุมชนไม่ทอดทิ้งกัน เดิมคนในชุมชนมีวิถีชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่ ทุกครอบครัวให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพ ขาดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน แต่หลังจากที่มีการจัดการสุขภาวะชุมชนทำให้ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและต้องการดูแลคนในชุมชน จึงเกิดแนวคิดที่ว่า “คนในตำบลจะต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จะต้องไม่ทอดทิ้งกัน” จนเกิดเป็นวิสัยทัศน์ของตำบลว่า “จะดูแลตั้งแต่ยังอยู่ในครรภ์ จนเสียชีวิต สร้างเศรษฐกิจอยู่อย่างพอเพียง” และนำสู่การปฏิบัติอย่างต่อเนื่องตลอดมา ทั้งในรูปแบบของแหล่งเรียนรู้ กองทุนสวัสดิการชุมชน แผนพัฒนาตำบล เป็นต้น

3) รวมกลุ่มพัฒนาอาชีพเสริม เพื่อเพิ่มรายได้ เดิมการประกอบอาชีพของคนในตำบล จะพึ่งพาวิถีธรรมชาติ วิถีชุมชนตามรอบฤดูกาลเก็บเกี่ยวเท่านั้น เมื่อสิ้นสุดฤดูกาลก็จะย้ายถิ่นฐานไปหางานทำที่อื่น ปล่อยลูกหลานให้ผู้สูงอายุดูแล แต่เมื่อมีการจัดการสุขภาวะชุมชนส่งผลให้ชุมชนเห็นข้อมูลของปัญหาที่เกิดขึ้นและเห็นทุนที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาาร่วมกัน จึงเชื่อมโยงงานและกิจกรรมของทุนทางสังคมในพื้นที่ ตามความเชี่ยวชาญ ตามความถนัดที่ใกล้เคียงกัน ส่งผลให้เกิด “การรวมกลุ่มอาชีพเพื่อเสริมรายได้” ตั้งแต่ระดับครัวเรือน หมู่บ้าน และตำบล สิ่งสำคัญคือการมีกลุ่มอาชีพเกิดขึ้น ทำให้ปัญหาหนี้สินของคนในชุมชนลดลง ครอบคลุมรอบอนุ รายได้ครัวเรือนเพิ่มขึ้น และสิ่งที่น่าภูมิใจ คือ คนในชุมชนไม่ละทิ้งถิ่นฐานตนเอง

ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ประโยชน์

1) การขับเคลื่อนงานเชิงพื้นที่ การเทียบเคียงกระบวนการเรียนรู้และการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นภายใต้บริบทของพื้นที่ตนเอง โดยใช้กระบวนการสอบถามทุนและศักยภาพในการจัดการสุขภาวะชุมชน และนำใช้ข้อมูลชุมชนในการแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่อง จะทำให้เกิดการบูรณาการงานขององค์กรในชุมชน บนฐานการทำงาน 4 ด้าน คือ (1) การใช้พื้นที่เป็นฐานการพัฒนา (2) การคำนึงถึงสุขภาพในทุกนโยบายของชุมชนท้องถิ่น (3) การสร้างการมีส่วนร่วม และ (4) การสร้างความเป็นเจ้าของ รวมถึงสร้างการมีส่วนร่วมขององค์กรต่างๆ ในพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม ตั้งแต่รวมตัวร่วมคิดจัดลำดับความ

สำคัญ หาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ผ่านเวทีชุมชนในรูปแบบต่างๆ และต่อยอดสู่การพัฒนา นโยบายสาธารณะในการขับเคลื่อนงานเฉพาะ เรื่องเฉพาะประเด็นในพื้นที่

2) **พัฒนาวิชาการและงานสาธารณสุขในชุมชน**ฐานคิดการจัดการสุขภาวะชุมชนของตำบล เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการนำใช้ทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนเพื่อบูรณาการงานต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยนำมาสู่การวิเคราะห์เพื่อวางแผนจัดกิจกรรม โครงการ และแผนงาน ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ผ่าน 2 องค์ประกอบ คือ (1) นำใช้ทุนและศักยภาพในการสร้างเสริมสุขภาพเฉพาะประเด็น โดยบูรณาการการลดปัจจัยเสี่ยงและปัจจัยส่งเสริมทางสุขภาพ และ สร้างการมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการตนเองของชุมชน และ (2) บูรณาการงานและกิจกรรมกับภารกิจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเชื่อมประสานกิจกรรมเข้าสู่มาตรฐานการปฏิบัติงานของหน่วยงาน และองค์กรชุมชน จนเกิดเป็นแนวทางในการจัดการปัจจัยที่ส่งผลต่อ

การดำเนินชีวิตของประชาชน ทั้งด้านการเมืองการปกครอง สังคม เศรษฐกิจ สภาวะแวดล้อม และสุขภาพ ตามความต้องการของชุมชน ท้องถิ่นอย่างแท้จริง

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ สำนักสนับสนุนสุขภาวะชุมชน (สำนัก 3) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ที่มอบโอกาส ในการสนับสนุนทางวิชาการให้แก่เครือข่ายร่วมสร้างชุมชนท้องถิ่น น่าอยู่ พื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ขอขอบพระคุณองค์การบริหารส่วน ตำบลชัยภูมิบุรี ผู้นำท้องที่ แก่นนำชุมชน วิทยากรแหล่งเรียนรู้ใน พื้นที่ตำบลชัยภูมิบุรี ตลอดจนผู้มีส่วนร่วมทุกท่านที่มีได้เอื้อนาม ทั้งหมด ที่ร่วมให้ข้อมูล อำนวยความสะดวกและดูแลความปลอดภัย จนทำให้งานวิจัยนี้บรรลุผลสำเร็จเป็นอย่างดี

บรรณานุกรม

- ชนิษฐา นันทบุตร และคณะ. 2558. การพัฒนาทักษะกระบวนการวิจัยชุมชนเชิงชาติพันธุ์วรรณนาแบบเร่งด่วน (RECAP). สำนักงานกองทุน สนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. กรุงเทพฯ.
- ชนิษฐา นันทบุตร และคณะ. 2559. การฟื้นฟูทักษะการวิเคราะห์และนำใช้ข้อมูลตำบล (TCNAP & RECAP Revitalization). เอกสารประกอบ การบรรยาย. สำนักสนับสนุนสุขภาวะชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. กรุงเทพฯ.
- ชยกรณ บุญเรืองศักดิ์ และคณะ. 2558ก. คู่มือการพัฒนาหลักสูตรเรียนรู้ภายในตำบล สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเครือข่าย. (เอกสาร อัดสำเนา). นครสวรรค์.
- ชยกรณ บุญเรืองศักดิ์ และคณะ. 2558ข. คู่มือการพัฒนาขีดความสามารถด้านการพัฒนาระบบข้อมูลตำบลแบบมีส่วนร่วม (TCNAP) สำหรับ ตำบลเครือข่ายภายใต้ศูนย์ฝึกอบรม พื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง. (เอกสารอัดสำเนา). นครสวรรค์.
- ชาย โพธิ์สีดา. 2549. ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. นครปฐม.
- ทรงรัตน์ ศรีสารคาม และคณะ. 2558. เบญจสุขภาวะชุมชน เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านเม่นใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. 9(1); 147-157.
- นิตยา ปุระโกท. 2558. การสะสมทุนทางสังคมสู่การสร้างเสริมสุขภาวะชุมชน. วารสารวิชาการวิถีสังคมมนุษย์. 3(2); 238-256.
- เบญจมาภรณ์ ฮั่วเจียม. 2559. การเสริมพลังเพื่อส่งเสริมสุขภาวะชุมชน. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร. 7(1); 19-25.
- ประเวศ วะสี. 2550. การพัฒนาระบบสุขภาพชุมชน. สถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพ. กรุงเทพฯ.
- วริยา จันทร์ขำ และคณะ. 2558. รูปแบบการดูแลผู้สูงอายุโดยชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง กรณีศึกษา: องค์การบริหารส่วนตำบลท่างาม อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่. 7(3); 22-41.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. 2558. แผนหลัก สสส. 2558-2560. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. กรุงเทพฯ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2560. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (2560-2564). สำนักนายกรัฐมนตรี. กรุงเทพฯ.
- สุภางค์ จันทวานิช. 2547. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- องค์การบริหารส่วนตำบลชัยภูมิบุรี. 2558. รายงานประจำปีงบประมาณ 2558. (เอกสารอัดสำเนา). เพชรบูรณ์.